III. SELİM VE DÖNEMİNDE OSMANLI SARAYI'NDAKİ KÜLTÜREL HAYATIN SANAT VE MİMARİDEKİ ETKİLERİ

Oğuz YURTTADUR[1] H. Canan CİMİLLİ[2]

ÖZET

Yirmi sekiz yaşında Osmanlı tahtına geçen III. Selim, (1789-1807), zarif, ince ruhlu, şiire, özellikle de musikiye düşkün, eğlenceyi seven, yenilikçi, Batı'daki gelişmeleri takip eden bir padişah idi. Kendisi "İlhami" mahlasıyla şiirler yazdığı gibi günümüze kadar gelebilen ve günümüzde de dinlenen besteler yaparak, tarih kayıtlarına besteci özellikleri ile girmiş bir sanatçı padişahtır. Saray müziğinin, genel anlamda Osmanlı müziğiyle kaynaştığı, altın çağını yaşadığı ve yalnızca bir eğlence aracı olarak değil, sanatsal anlamda da, en üst noktasına ulaştığı dönem III. Selim dönemi olmuştur. III. Selim, Türk müziğinde unutulan makamları canlandırarak geleneksel Türk müziğinin altın çağını yaşamasını sağlamıştır. Bu dönemde saray, İstanbul'daki musiki etkinliklerini izleyen, başarılı müzisyenleri ve sanatçıların gelişmelerine olanak sağlayan, onların kültürel yönden gelişmelerinde önemli bir görev üstlenen kurum olmuştur. Ayrıca bu dönemde Avrupa mimarisinde yaygın olan barok ve rokoko üsluplar 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na da ulaşmış ve öncelikle mimari bezemeye yansımıştır. Bezeme programı değişmekle birlikte duvar resimlerinde geleneksel kalemişi teknikleri uygulanmış ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında yağlıboya kullanılmıştır. Önceleri başkent İstanbul'da saray çevrelerinde görülen ancak kısa bir süre içinde bütün imparatorluğa yayılarak konakları, şadırvanları hatta türbe ve camileri süsleyen bu resimlerin Osmanlı sanatında geleneksel kitap resminden batı anlamında resme geçiş evresinde önemli yeri vardır.

Anahtar Kelimeler: III. Selim Dönemi, Musiki, Resim.

[1] Yrd. Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü,, Konya, oyurttadur(at)hotmail.com
[2] Dr., Topkapı Sarayı Harem Sorumlusu, Sanat Tarihçi

THE INFLUENCE OF OTTOMAN PALACE CULTURAL LIFE ON ART AND ARCHITECTURE DURING THE RULE OF SELIM III

ABSTRACT

Selim III succeeded to the throne at twenty-eight years of age (1789-1807). He was a fine and elegant sultan who was keen on poetry and music, loved to have fun, was innovative and followed developments in the West. He wrote poems using the pseudonym, Ilhami. He was not only a poet, but also a composer whose creations are still recognized and listened to in the present day. During his rule, court music was combined with Ottoman music and had its golden age. Court music was not only for entertainment. It reached its artistic peak during this period. Selim III revived forgotten modes in music and the traditional Turkish music had its golden age thanks to him. In this period, the palace became involved in Istanbul's musical activities, helped successful musicians and artists to improve themselves and played an important role in their cultural development. Baroque and rococo styles were popular in European architecture in this period. They reached the Ottoman Empire in the eighteenth century and their first reflections were seen in architectural ornaments. Although the ornamentation changed, traditional calligraphy techniques were used in murals, while oil paints were used in the second half of the nineteenth century. At first, these paintings were found only in Istanbul in the vicinity of the palace. Later, they spread throughout the empire and were used as a decoration in mansions, sadirvans ("fountains"), and even shrines and mosques. They have an important place in the transition from the traditional miniature paintings to paintings in the Western style.

Keywords: The Reign of Selim III, Music, Painting.

III. Selim dönemi (1789-1807), orduda yapılan ıslahat ve yenilenme çalışmalarının yanında saray yaşamında da renklenmelerin yaşandığı bir dönemdir. III. Selim'in sanatçı kişiliği ve müziğe ilgisi saray yaşantısını da etkilemiş, bu dönemde müzik, saray bahçelerindeki eğlenceler, has bahçelerin güzellikleri dillerde konuşulur olmuştu.

Yirmi sekiz yaşında Osmanlı tahtına geçen III. Selim, zarif, ince ruhlu, şiire, özellikle de musikiye düşkün, eğlenceyi seven, yenilikçi, Batı'daki gelişmeleri takip eden bir padişah idi. Kendisi *"İlhami"* mahlasıyla şiirler yazdığı gibi günümüze kadar gelebilen ve günümüzde de dinlenen besteler yaparak, tarih kayıtlarına besteci özellikleri ile girmiş bir sanatçı padişahtır. Şairleri ve müzisyenleri koruyan ve onlarla meşk yapan bu padişah ıslahat ve yenilik hareketlerinden fırsat buldukça beste yapıyor, ney ve kanun çalıyordu. Sarayı da Avrupalı şairler, müzisyenler ve Avrupalı ressamlarla doldurmuş ve onlarla güzel dostluklar kurmuştu.

Osmanlı Sarayında 1762 yılında Sultan III. Selim'in doğumu, 34 yıl boyunca şehzadesi olmayan Osmanlı Sarayı için büyük müjdeli bir haber olmuştur.[3] Oğlunun en iyi şekilde yetişmesini isteyen III. Mustafa, bunun için dönemin en bilgili ve özel eğitmenlerini sultanı eğitmek amacıyla görevlendirilmiştir. Devlet işlerinde de çok küçük yaşlardan itibaren Devlet idaresi ve ıslahatı konusundaki görüşmelerde babasının beraberinde yer alan sultanın, yaşadığı dönemde hanedanın en yaşlı üyesinin tahta geçmesi kuralı benimsenmiş olduğundan, babasının yerine tahta III. Selim'in amcası I. Abdülhamid Han geçmişti. Geleneklere göre padişahlar öldüğünde eşleri de Topkapı Sarayı'ndan ayrılarak eski saraya gönderildiğinden, III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan Beyazıt'taki eski saraya gönderilmiş, şehzade Selim de Topkapı Sarayı içinde bulunan ve kafes denilen Şimşirlik'teki Şehzadeler dairesindeki odasına yerleştirilmişti.

Bundan sonraki günlerinde, belirli zamanlarda gelen eğitmenlerinden alacağı edebiyat ve musiki dersleriyle ve lalâsıyla yapacağı sohbetlerle kafes yaşantısını geçirip, musiki ve edebiyata önem vererek bu döneminin sıkıntılı günlerini geçirmeye çalışmıştır. 28 yaşında tahta çıkıncaya kadar 15 yıl kafes yaşamını

[3] Sultan III. Mustafa, oğlu III. Selim'in doğumuyla ilgili olarak devrin müneccimbaşı Yakup Efendi'nin doğacak bebeğin gezegenlerin bir sıraya dizildiği gün ve saatte yani *"kıran vakti"* denilen vakit doğacağını bildirmesi üzerine ***"Cihangir-i bî-nazir"*** yani eşi benzeri olmayan cihangir bir sultan olacağına inanmıştır.

geçiren sultan, amcası Sultan I. Abdülhamid'in kendisine sunduğu olanaklar ile iyi bir eğitim alabilmişti. Aynı günlerde Enderun'daki dönemin tanınan musiki üstadlarından olan Kırımî Ahmed Kâmil Efendi'den musiki dersi, Ortaköylü İshak'tan ise tanbur dersleri alarak, ayrıca ney çalmayı öğrenmişti. Kafeste geçirdiği yılların sonucunda ise III. Selim, biraz önce bahsedildiği gibi *"İlhami mahlası"* ile imzaladığı divanını kaleme almıştır.[4] III. Selim günümüze kalan eserlerinin büyük bir bölümünü de bu dönemde bestelemiştir.

1789 yılında tahtta geçen III. Selim, orduda ve devlet işlerinde yaptığı ıslahat çalışmalarından fırsat buldukça müzisyenler ile görüşüyor, yaptığı besteleri onlarla paylaşıp, Topkapı Sarayı'nda sık sık musiki geceleri düzenliyordu. Bu gecelerde sevilen eserler söylenir, yeni bir eser varsa o da icra edilir, herkesin beğenisine sunulurdu. III. Selim'in besteleri devrin en büyük müzik ustalarından olan Hamamizade İsmail Dede Efendi (1778-1846) tarafından da beğeniliyordu. Onun döneminde sarayda bale gösterileri yapılıyor, harp ve piyano saraya giriyordu.[5]

III. Selim döneminde Saray, Avrupa kültürünü bütün Osmanlı topluluklarına ve yerleştiği alanlara tanıtan bir merkez konumuna gelmişti. Bu dönemde Sultan Selim'in Sarayı, Türk toplumunda eski Osmanlı kültürünün yanında kısmen Fransa'dan gelen yeniliklerin tanıtıldığı bir merkez olmuştu.

Sultan III. Selim'in sanatçı kişiliği ve müzik ile ilgilenmesi, saray haremindeki kadınların da müzik ile uğraşmalarına olanak sağlayarak, onları musiki çalışmalarında cesaretlendirmiştir. Avrupa modasının zevkiyle yapılan son dönemlerdeki bu düzenlemeler içinde III. Selim'in, Hareme ve harem binalarına birkaç kara ağanın gözetiminde Fransız bir dans ustası ile bir grup müzisyenin girmesine izin verdiğini, gözdelere ders verilmesine ve sultan ya da diğer kadınlarının içinde yeteneği bulunanların da müzik eğitimi görmesine ve sultan ile diğer kadınlar için gösteriler düzenlemelerine izin vermiş olduğunu[6] görmekteyiz. Sultanın kendisi de bir müzisyen olarak eğitildiğinden ve iyi bir besteci, aynı zamanda usta bir neyzen olması sebebiyle kendisinin de, hareminde yer alan kadınlar için zaman zaman müzik çalabildiğini de öğreniyoruz.[7]

---

[4] 1807 yılında tamamladığı divanı Topkapı Sarayı Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. (H. 912 no'lu eser)

[5] İlhan Akşit, **Osmanlının Gizemi Harem,** İstanbul 2000, s. 120

[6] Uluçay **Harem II,** 1971, 152-154; John Freely; Inside the Seraglio, Private Lives of the Sultans in Istanbul, Viking, London, 1999.**a.e.,** s. 219.

[7] Freely, **a.y.,** s. 219

Diğer yandan yenilikçi bir padişah olarak tanınan III. Selim, sanatçı ruhlu bir kişiliğe sahipti. 18. yüzyılın sonunda İstanbul'a gelen Dallaway, antik ve modern yaşamın yeri olarak bu saraydan söz ederken, Selim hakkında da; *"Selim'in yakışıklı, dikkat çekici ve etkileyici görünüşü, spekülatif duruşları ile hem politikada, hem barış ve hem de savaş zamanlarında Avrupalı özellikleri olan bir kişi* olarak*"* [8] bahsettiğini görmekteyiz.

Dallaway aynı zamanda III. Selim'in yaşadığı dönemde, Topkapı haremine giren kadınların yaşamı hakkında bilgiler verip, gördükleri eğitimi anlatırken; *"bu kızların eğitiminde büyük bir zarafetle şarkı söyleyerek, tanbur, gitar gibi benzeri müzik aleti çalmayı öğrenmeleri için dersler alıyorlar ve bazıları da mükemmel işlemeler yapmayı öğreniyorlardı. Bu düzenlemeler daha yaşlı kadınlar tarafından idare ediliyordu. Avrupa'dan gelen bir tat olan bu modayı ise Sultan Selim açıkça ifade etmektedir; yakın dönemlerde bu kızların eğitiminde çok titizlikle dans eğitimi almanın yanında, Yunanlı kadınlar tarafından ustalıkla piyano ve arp çalmayı öğretmeye öncülük eden, yaşça daha büyük kadınlar bulunuyordu* [9] diye bahsetmektedir.

Saray müziğinin, genel anlamda Osmanlı müziğiyle kaynaştığı, altın çağını yaşadığı ve yalnızca bir eğlence aracı olarak değil, sanatsal anlamda da, en üst noktasına ulaştığı dönem III. Selim dönemi olmuştur. Bir yandan Nizam-ı Cedid devrini başlatarak Yeniçeri Ocağı'nı ıslah etmek isteyen III. Selim aynı zamanda, bir şair ve son derece değerli besteler yapan, gayet iyi tambur ve ney çalan sanatçı bir padişahtı. Döneminin musikî üstatlarını saray çevresinde toplayan III. Selim, Boğaziçi'ndeki Serdab Köşkü'nde küme fasılları düzenletirdi. Bu dönem, saraydan tambur, ney, kemençe ve rebab seslerinin en fazla yükseldiği dönem olmuştur ve III. Selim, sarayın harem dairesinde, tamamen cariyelerden oluşan bir 'Harem Musikisi ve Raks Heyeti' kurdurmuştu. [10]

---

[8] John Freely, **a.e.,** s. 217

[9] Freely, **a.g.e.,** s. 220.

[10] Çok eski dönemlerden itibaren Osmanlı Hareminde kadınların çeşitli müzik aletlerini kullandıkları hakkında da bilgiler mevcuttur. Osmanlı Hareminde ud, keman, def, çalpare, ney ve tambur gibi saz ve müzik aletleri çalınmış olup, Saraydaki hanedan ailesi dışındaki cariyelerden oyun, saz ve hanende takımı kurulmuştur. Hareme alınan cariyelerden seçilen sazende takımı, Meşkhane'de veya hocaların hususi dairelerinde musiki hocalarından, özellikle de son dönemlere doğru

Diğer sultanlar arasında Batı müziğiyle ciddi bir şekilde ilgilenen padişah III. Selim olmuştur. Selim pek çok konuda olduğu gibi müzik hakkında da bilgi edinmek için Alman, Fransız ve Rus elçilerini görevlendirmiştir. Bunun yanı sıra batı müziği, tam anlamıyla Osmanlı'ya girmemiş bile olsa bu dönemde çalgılarıyla (keman, klarnet vb.) saraya taşınmıştır. Haremdeki musıki faaliyetlerinin besteci padişah III. Selim döneminde daha da gelişmiş olduğunu görmekteyiz. 19. yüzyılda batılılaşma dönemi başlayınca, III. Selim döneminde Saraydaki eski sazlar arasına piyano da girmiştir. Bu son dönemlerde piyano çalmak ise Osmanlı hareminin modası haline gelmiştir. Bu sebepten Sultanlar, şehzadeler ve hatta kadın efendiler de piyano çalmaya başlamışlardır.11

Kadınlar yalnızca hükümdar sarayında değil, sultan efendilerin, sadrazamların, vezirlerin, paşaların ve saray çevresinde yaşayan veya yüksek mevkilerdeki öteki devlet ileri gelenlerinin saray, konak ve yalılarında da musıkiyle uğraşıyorlardı.[12] 19. yüzyılda, I. Abdülhamid'in kızı Esma Sultan'ın (1778-1848) sarayındaki cariyeler ney, tanbur, kemençe, lavta, bozuk, def ve zil çalıyorlardı. Cariyelerin ney hocası da İsmail Dede diye tanınan Mevlevî dervişi İsmail Şeyda'ydı.[13] Kaynaklar Osmanlıdaki şehrin tanınmış musıki üstadlarından haremdeki cariyelere ders aldırılması geleneğinin imparatorluğun sonlarına kadar sürdüğünü gösteriyor.[14] Osmanlı Tarihi boyunca bazı eğlenceler dışında sazendelerin ilahiler okudukları, bunlara uygun ud ve ney gibi sazları çaldıkları,

müzik dersleri almışlardır. Bunlara da sazende kalfalar dendiği gibi, başlarındakilere sazende başı veya baş sazende denilmekteydi. Bkz. Uluçay, **a.g.e.,** 152-154; ***BOA,*** *İbnül-Emin, Saray No: 710, 711, 883, 877, 946, 1254, 1272, 1317.* Sultan II. Mahmud' olarak tahta geçecek olan yeğenini de müzik meraklısı olarak yetiştiren III. Selim'den sonra II. Mahmud da, bu müzik grubunu koruyup geliştirmesini sağlamış, hatta kimi fasılları kendisi yönetmişti. Ayrıntılı bilgi için Bkz.: Tınç, Lütfü; "Saraylardan Yükselen Nağmeler", http://www.thegate.com.tr

[11] Uluçay, **a.g.e.,** s. 152-154. III. Selim'den önce tahtta bulunan I. Abdülhamid (1774-1789) döneminde (1781-1786) yılları arasında İstanbul'da bulunan Venedikli bir gözlemci olan Toderini'nin, o dönemdeki müzik aletlerinden olan kanunu "Saraydaki kadınların çaldığı bir saz" olarak tanımladığını da görmekteyiz. 1779 tarihli bahsigeçen belgeden de kemanî Çavuş Ahmed Ağa'nın harem için bir sinekemanı satın aldığını öğreniyoruz. Bu ise Osmanlı musıkisine henüz girmiş bir saz olan batı kemanının o dönemde haremde çalındığını göstermektedir. 1797'de İstanbul'da bulunan ressam Castellan da bir çengîye ıklığ (veya rebab) ile eşlik eden bir sazende cariyenin resmini yayımlamıştır. Ayrıntılı Bilgi için Bkz.: Topkapı Sarayı, 1193/1179) tarihli ceyb-i hümayun ve harc-ı hassa defteri); Bkz.: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlı Zamanında Saraylarda Musıki Hayatı" Türk Tarihi Kurumu, **BELLETEN,** Cilt 41, Sayı 161, Ocak, 1977, s. 87-88; Aksoy, **a.g.e.,** s 278.

[12] Uzunçarşılı, **a.e.,** s. 110; Öztuna I, s. 267.

[13] Uzunçarşılı, **a.e.,** s. 110; Öztuna I, s. 267

[14] Uluçay, **a.g.e.,** s. 153, 341vd.

saray için saz, müzik aletleri siparişleri verildiği, saray kayıtlarında ve saray arşivinde mevcuttur. Bu geleneğin devam ettiği on sekizinci yüzyılın sonlarında, III. Selim döneminde de saray tarafından şehirdeki ustalara saz siparişleri verilmiştir.[15] Diğer yandan III. Selim döneminde daha öncede Fatih döneminde olduğu gibi İran'dan saraya musikiciler getirildiği anlaşılmaktadır. Saraydaki görevlileri ve sanatkârları gösteren *ehl-i hiref* defterlerinde de bu müzisyenlerin ve çalgı yapımcılarının isimleri geçmiştir.[16]

Bu dönemde musiki sarayın vazgeçilmez parçası olmuştu. Osmanlı döneminde Saray'da ve Enderun'da musikinin her zaman önemli olduğu görülür ancak musiki, III. Selim döneminde en üst seviyeye ulaşmış, bu dönemde bestelenen eserler, yeni makamlar ve değişik teknik arayışlarla Türk müziği zenginleşmiştir. 108 kadar günümüze ulaşan sultanın bestelerinde en çok kendi buluşu olan Suzidilara makamını kullandığı, Türk Müziğine Suzidilara'nın yanı sıra Evcârâ Makamı gibi yeni makamlar kazandırdığı görülür. Diğer yandan Mevleviliğe ise büyük bir sevgi ile bağlı olan III. Selim'in İstanbul'daki Mevlevihanelere gittiği ve yapılan Mevlevi ayinlerini izlediği de bilinir. Galata Mevlevihanesi'nin onarılması gerektiğinde yakınlık duyduğu Şeyh Galip bir kaside yazarak padişahtan yardım istemiştir. Kasideyi çok beğenen III. Selim Dergâh'ın onarılmasını emretmiş, burası da kısa sürede onarılmıştır. Şeyh Galip bu onarım için kaleme aldığı şiir Mevlevihane'nin dış kapının iç tarafında yazılıdır.[17]

Diğer yandan Hamamîzâde'nin henüz Mevlevi dergâhında çiledeyken bestelediği, İstanbul'da kısa sürede ün kazanan buselik makamındaki *"Zülfündedir benîm baht-ı siyahım"* sözleriyle başlayan şarkı, III. Selim'in dikkatini çekmiş ve musahiplerinden Vardakosta Ahmed Ağa'yı dergâha göndererek derviş İsmail'i saraya çağırtmıştır. Daha sonra Dede Efendi, sarayla Mevlevi dergâhı arasında gidip gelmiş, bir ara sarayda müezzinbaşı görevinde bulunmuştur. Bu da göstermektedir ki bu dönemde saray, İstanbul'daki musiki etkinliklerini izleyen, başarılı müzisyenleri ve sanatçıların gelişmelerine olanak sağlayan, onların kültürel yönden gelişmelerinde önemli bir görev üstlenen kurum olmuştur.[18]

---

[15] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 87-88; Behar, **a.g.e.,** s. 23-33.

[16] Cem, Behar; "Türk Müziği Çalgıları ve Yapımcıları - Ud'un Manol'u Kemençe'nin Baron'u", **P Dergisi, Müzik ve Sanat,** İstanbul 1998, s. 27.

[17] Ayrıca III. Selim'in Mevlevihane'nin onur defterini (Defter-i dervişanı'na *"Selim Dede"* diye?) *"İlhami Dede"* mahlası' ile imzaladığı da söylenmektedir.

[18] İsmail Dede Saray fasıllarına hanende olarak katılmış ve *"Ey çesm-i ahu"* adli Hicaz nakis Bestesi ile şöhretini arttırmıştır. Bu dönem içerisinde Padişah'tan büyük

III. Selim'in döneminin büyük üstadlarıyla musiki toplantıları yaptığı, bunlardan Abdülbakî Nâsır Dede ve Hampursan Limoncuyan nota sistemini uygulamaya başlamış, Limoncuyan'ın oluşturduğu basit sayılabilecek bir nota yazısı sayesinde birçok eser notaya alınmıştır. Pek çok makamda eserler bestelemiş olan III. Selim, Türk müziğinde unutulan makamları canlandırarak geleneksel Türk müziğinin altın çağını yaşamasını sağlamıştır.[19]

Topkapı Sarayı, III. Selim Meşk Odası.

Topkapı Sarayı'ndaki III. Selim'e ait Meşk Odası, Sultanın müzikle yakından uğraştığını gösterir açık bir delildir. Bu odadaki ve alt katındaki odada, duvarları dolaşan Farsça ve Osmanlıca şiirler sultanı övmektedir. Harem'de I. Abdülhamid odasının üst katında yer alan ve Mihrişah Sultan dairesine bitişik olarak inşa edilmiş III. Selim'in bu odası, Meşk odası olarak tanınır[20] ve aynı zamanda Lihye-i Saadet

destek gören İsmail Dede, minnettarlığını *"Mustak-i cemalin"* adlı Suzinak Bestesiyle dile getirmiştir. http://www.turkmusikisi.net/

[19]Sultan III. Selim'in isteği ile aynı dönemde Hamparsum Limonciyan da (1768-1839) Nâsır Abdülbâki Dede müzik üzerine bir nota yazım sistemi geliştirmiştir. Birçok değerli eser böylece kaleme alınmıştır. Günümüzde de bilinen ve kullanılan bu sistem, müzik yapılırken, ezginin iniş-çıkışlarını göstermek amacıyla güftelerin üzerlerine konulan işaretlere (neum) benzeyen 7 işaret üzerine kurulmuştur.

[20] Üst kattaki Sultan Osman Taşlığı'na taşıntılı olan Meşk Odası'nın diğer adının Lihye-i Saadet (Sakal-ı Şerif) odası olduğu bahsedilir. Bilgilere göre eskiden bu oda ile yanındaki Hünkâr Sofası arasında kalan hücre görünümlü derin dolabında, Hz.

Odası ismi de verilen, Dini- Tasavvuf müziğinin de meşk edildiği bu odadaki duvarlarda asılı olan büyük boy aynalarının üzerlerine de Besmele ve ayetler ile "*Utîuva Allah"* ayeti kerimesi, [21] bunun altında ise Sultan III. Selim tuğrası, bunun altında da bir tarafta *"Ketebe Mehmed"* ile yazılı şiir[22] diğer yanda da usta ismi ve tarih olarak *"Sa'id 1205"*[23] kazınmış olduğu görülür.[24]

Muhammed'in sakal-ı şerifi'nin saklandığı söylenir. Bunun doğru olması muhtemeldir. Çünkü hala mihrap görünümlü dolapta, işlemeli nişler, üst yüzeylerinde "Allah", "Muhammed" "cihar-yâr-i Güzin" ve "Aşere-i Mübeşşere" levhaları da bu mekânın ibadet için yapıldığını düşündürür. Bu odaya Meşk Odası denmesinin sebebinin bir bestekâr olan III. Selim'in burada müzik çalışmaları yaptığının rivayet edilmesidir. Ancak Odada önceden Sakal-ı Şerif bulunması, dini içerikli duvarlardaki levhaların yer alması, odanın bir kapı ile açılan arkadaki küçük dolabında eskiden " Sakal-ı Şerif"in saklanmasından dolayı, buradaki müzik meşklerinin dinî-tasavvuf içerikli olduğunu düşündürmektedir. Diğer yandan bazı rivayetlerde ise III. Selim'in çağdaşı olan bestekârlar ile burada besteler yapıp fasıllar geçtiği, hatta Sadullah Ağa'nın da bu odada ders verdiği cariyelerden birine aşık olduğundan bahsedilmektedir. Ancak III. Selim'in hoş görüsü ile kendisi bağışlanmıştır. 1807'de tahttan çekilen III. Selim, 14 ay boyunca bu dairede ve bitişik Mihrişah Kadın dairesinde oturmuştur.

[21] Ayrıca aynalardaki bu yazılar, odanın 1790 yılında yapıldığını göstermektedir. Duvarlar, yaldızlı işlemeler, alçı kabartmalarla bezelidir. Bilgi için Bkz.: Necdet Sakaoğlu; **a.g.e.,** 360-361. (Yekpare mermerden ocak yaşmağının çevresi, Rokoko bezeme öğelerini yansıtır. Alt ve üst pencere sıraları arasındaki yazı kuşağında talik hatla Hilye-i Hakanî'den beyitler yazılıyken, sonradan yapılan bir onarımda bu yazının üstü nakışlarla kapatılmıştır.) Mihrişah sultan odasındaki ocağın sol tarafından başlayan siyah zemin üzerine yaldızla yazılmış onbeş beyitlik manzumede önce daire methedilir, sonra III. Selim'in validesi Mihrişah kadın ve Padişahın kendisi hakkında güzel şeyler söylenir, iyi dilekde bulunulur, sonunda *"Saad ola valde Sultâna sarây-ı rûşen"* mısrası ile tarihi belirtilir. *"1204-1789.*

[22] *"Görmemiş mir'ât-ı hülyasında İskender dahi*
Kıl nazar Sûret-nümadır benzemen kâr-ı Kadîm
Himmet-i şahâanesiyle kıldı bu kasrı binâ
Rub'u meskûnun şeh-i dâd âveri Sultan Selim" Sedat Hakkı Eldem-Feridun Akozan, **Bir Mimari Araştırma Topkapı Sarayı,** İstanbul 1986, s. 47.

[23] Katalog kısmında da bahsigeçen III. Selim'e ait olan, Harem'e kayıtlı olan 8/186 envanter no'lu yazıhanenin **(Kat?)** ön kısımdaki kartuş içindeki ayna üzerinde Sultanın tuğrası ile aynı *"Sa'id 1205"* isim ve aynı tarihin yer alması, bu mobilyanın da aynı kişi tarafından Sultan adına bu oda için çok özenlice yapıldığını

III. Selim Lihye-i Saadet Odasındaki Ayna Üzerindeki Usta Said İmzası ve 1205 Tarihi ile Selim Tuğrası.

Aynanın iki yanındaki daha küçük aynalardaki zarif bir işçilikle Sultan Selim dönemini gösteren bahçelerin ve dönem köşklerini gösteren bir manzaranın ayna altına kazındığı anlaşılan bu süslemelerin, bu odanın bir besteci Sultan için çok özenle hazırlanmış olduğu, zengin ve zarif işçiliği ile döneminin mimarisini ve zevkli Rokoko özelliklerini gösteren en güzel örneği olduğu anlaşılır.[25]

Aynı ustanın Sultanın Topkapı Sarayı Harem Koleksiyonu içinde yer alan 8-186 envanter no'lu Yazı Çekmecesinin üzerindeki Usta Sa'id imzası ve 1205 tarihinin yer aldığı tuğra ve aynasının da bulunduğu mobilya bu eserin bu oda için

göstermektedir. Bu yazıların aynanın yüzünde olup, imal edildiği sırada bunların kazılmış olduğu anlaşılıyor.

[24] Eldem-Akozan, **a.g.e.,** s. 48 Sofa duvarlarının da alt kısmı ahşap süslemelerle dolu olup, üst kısmı ve hücreleri içerileri panolar halinde dönemin saray bahçeleri hakkında fikir veren manzara resimleri ile süslenmiştir. Duvarlarının alt ve üst kısımları arasında odadakinin benzeri manzume yazılıdır. Burada da Padişah Selim Han methedilir ve yaptığı binalar, imar hareketlerinden ve sonunda kendisine ait, özel olarak yaptırdığı bu daireden söz edilir ve "Sofa-i Valde-i Hüsrev ahd-ı vîlâ" mısrai ile yapının tarih mısraları söylenir. H.1204/1789 (Yazı Mehmed el Yesârî.)

[25] Cimilli, H. Canan; "Topkapı Sarayı'nda Şair, besteci ve Müzikolog Bir Sultan: Sultan III. Selim, **Antik Dekor Dergisi,, Geçmiş ile Geleceği Birleştiren Değerler**, Sayı 111, Şubat Mart 2009, s. 44-53.

yapıldığını düşündürmektedir. Bu mobilyanın arka cephesinde yer alan ve Kapıdağlı Konstantin'e atfedilen yağlı boya ile yapılmış Topkapı Sarayı'nın önündeki gemileri ile saraydaki yapıların tasvir ettiği manzara resminin döneminin en güzel örnekleri arasında bulunduğu anlaşılmaktadır.

Müziğin yanı sıra Haremdeki eğlenceler arasında Harem halkının sakin, tekdüze olan hayatını değiştirmek için meddahların, karagöz ve orta oyuncularının gösteri yaptıkları ve harem halkının kendi aralarında bekiz, kös ve sürme gibi oyunları oynadıkları bilinmektedir. 19. yüzyılda bunlara ek olarak dama, tavla ve domino gibi masa oyunları eklenmiştir. Bu arada saraylı cariyeler de kendi aralarında haftada iki defa oyun ve saz geceleri düzenliyorlardı. Bu oyun ve saz geceleri ise kendilerine tahsis edilen yerlerde yapılıyordu. Cariyelerin kendi aralarında düzenledikleri bu gecelerde oluşturulan oyun takımı görev alırdı. Bazen haremde cariyelerde erkek elbisesi giyerek köçek oyunlarını taklit ederlerdi.[26] III. Selim dönemini anlatan Dallaway'de bir masalcı tarafından anlatılan hikâyelerin

[26] Uluçay, **Harem II,** s. 154,157; Leyla Saz, **Osmanlı Saraylarında Harem Hayatının İç Yüzü**, s. 135-142.

sevilerek dinlendiğini[27], oyunlar, özellikle danslar ve Karagöz (Türk -gölge kuklaları) oyunlarının oynandığı ve yapılan danslardan birinin isminin ise Harem kızları tarafından "*tavşan ya da hare"* olarak isimlendirildiği ve bu dansı yaparken kadınların tavşanlar gibi dans edip, hopladıklarından"[28] Frelly yayınladığı kitabında bahseder. Tavşanca denilen Harem'de oynanan bu oyunlar hakkında Uluçay[29] ise "*tavşan oğlanı kıyafetine giren cariyelerin siyah çuhadan topuklara kadar şalvar, yine çuhadan gayet dar, vücutlarının hatlarını belli edecek biçimde bir entari giyip, bellerine renkli şallar sardıklarını, başlarına çok süslü ufak bir külâh giyip, oyunları ve türküleriyle kadınları eğlendirdiklerini"* söylemektedir. [30]

Harem'de yapılan gösterilerin ve eğlencelerin arasına Sultan III. Selim zamanında hareme dans girmiş olup, bunu operet ve tiyatro takip etmiştir. Ancak dans, operet ve tiyatrolar çoğunlukla haremdeki dairede yapılmaya çalışılmıştır.[31]

---

[27] Zeynep Tarım Ertuğ'un yazısında Osmanlı Sarayında çok eskilerden beri Müzik meclisleri ve eğlencelerde hikâye anlatıcıları ile yenilip, içilen ziyafet sofralarından bahsedilmektedir. "..Müzik ve şiirden başka hikâyecilerin hikâye anlatması sonra bu hikâyelerin yorumu üzerinde konuşulması bu meclislerin bir etkinliğidir. Kıssahan ve meddahların hikâye anlattıklarına dair çeşitli kayıtlar olup, en iyi hikâye anlatıcıları meddahlardır. Müzikle başlayan bu eğlence meclisleri bazen de bilimsel konuların tartışıldığı meclislere dönüşmektedir. Bkz. Zeynep Tarım Ertuğ, "Onaltıncı yüzyılda Osmanlı Sarayında Eğlence ve Meclis", **Uluslararası İnsan belimleri Dergisi ISSN, 1303-5134,** s. 6.

[28] Freely, **a.g.e.,** s. 218.

[29] Uluçay, **a.g.e.,** s. 56.

[30] Tanzimat'tan sonra eskiden beri oynanan bu oyunlar, tamamen terkedilmiş, yerini yavaş yavaş Avrupa tarzındaki eğlencelere bırakmıştır. Bkz. : Ayşe Osmanoğlu, **Babam Abdülhamid,** s. 77.

[31] Batılılaşma tutkusu İstanbul, İzmir, Trabzon, Bursa, Adana gibi büyük kentlerde özellikle ilgiyi arttırmış, Fransızca şarkı söyleme, hele hele hanımlar arasında piyano çalma tutkusu hem asaletin hem de alafrangalaşmanın vazgeçilmez bir öğesi olmuştur. Bkz.: Osmanoğlu, **a.e.,** s. 77.

Selim döneminde Avrupa etkileri bahçelerde de hissediliyordu. III. Selim, Sarayın ve etrafındaki bahçelerin Batı tarzında yeniden düzenlenmesini sağlamıştı. Sarayın bazı kısımları ile birlikte bahçeler de Avrupa Batı tarzında düzenlenmişti. Bahçeler, Schönrunn'daki İmparatorluk Sarayının bahçıvanının kardeşi olan Avusturyalı Jacob Ensle (1794-1802 tarafından yeniden düzenlenip, yeniden dekore edilmişti. 1792'de Selim'in İstanbul'a getirdiği bu kişi 10 yıl boyunca sarayda kalmıştı. Baş bahçıvan olarak çalışan Ensle, *"Yaz Haremi"* ismiyle isimlendirilen yeni bahçeler, tamamı açık köşkler ve Marmara'nın kenarında saray noktasında yeni kasırlar yapmıştı. Buraya sık sık misafirler davet edilir ve eğer saraydan bir şekilde izin alınırsa, o da misafirlerini Yaz Haremi ve Topkapı Sarayı'nın bahçesindeki diğer bölümlerine bir gezi yaptırırdı.[32] Topkapı Sarayı'nda III. Selim odasının yanındaki annesine ait olan Mihrişah Sultan odasında da bu dönemin duvar resimleri arasında saray bahçelerinin resimleri yer alır.

[32] "Ensle Saray bahçelerinde geçici misafirler için yerler düzenlemişti ve sık sık misafirleri burayı ziyaret etmeleri için davet ediyordu. Misafirlerinden birisi olan Edward Daniel Clarke idi. Bu kişi ilk yaptığı ziyarette Sultanın dört hanımının ve Valide Sultanın bir an için görebildiğini sonradan iki arkadaşına anlatacaktır.

Topkapı Sarayı, Harem Dairesi Mihrişah Sultan Odası.

Aynı zamanda bu dönemdeki bahçelerin, renkliliği arttırmak için getirilen çok sayıda gerçek çiçek ya da yapay yapılmış çiçeklerle doldurulmuş, çeşit çeşit vazolarla, geceleri ise içine mum yerleştirilen çok sayıdaki kandiller ve cam fanuslara doldurulan ışık ve ışığı yansıtan aynalarla bir tiyatro sahnesi gibi düzenlenmiş olduğunu görüyoruz.

Bu dönemde Sultan III. Selim'in de sık sık Topkapı Sarayı bahçelerinde partiler verdiğinden bahsetmektedir Frelly. [33] III. Selim'in Sır katibi Ahmed Vasif Efendi 5 Haziran 1791'de, sultanın, bir sirk gösterisi gibi üç aslanın, bir leoparın ve çeşitli sayıda köpekler ve horozların da içinde olduğu bir güreş gösterisi izlemiş olduğunu bildiriyor. Selim'in Yalı köşküne çekildikten sonra ya da Kıyı Köşkü'ne gittikten sonra yemek yerken, bu müsahiplerinin hazırladığı bu gösteriyi izlemişti. Ahmed Vasif Efendi'nin gazetesindeki 15 Nisan 1797 tarihli bir yazısında da, Sultan Selim'in saray bahçelerinde bir lale festivali verdiği hakkındadır ve bu da saray bahçelerindeki en son parti örneği olarak biliniyor.[34]

Diğer yandan Selim'in şehzadeliğinde de; 1771 yılında Osmanlı imparatorluğundaki devam eden ağır yenilgilere rağmen vazgeçilmeyen, sultan ve sarayında, saray bahçelerinin gece eğlenceleri ve partileri devam ediyordu. Bu eğlencelerden Macaristan konsolosu olan Baron de Tott [35]şöyle bahsetmektedir:

[33] Freely, **a.g.e.,** s. 220.
[34] Freely, **a.y.,** s. 220.
[35] "Ticaret Üzerine Gözlemler" (1766) eserinde Jean-Claude Flachat bir lale bayramını şöyle anlatmaktadır: *"bayram, Nisan ayında kutlandı, Yeni sarayın avlusunda tahta galeriler kurulmuştu. Bir anfi şeklinde düzenlenen sıraların iki*

"*Haremin Bahçeleri... Geceleyin yapılan bu eğlenceler için bahçeler bir tiyatro sahnesi gibi kullanıldı. Yapay ya da gerçek her türden çiçeklerle doldurulmuş vazolar, renk cümbüşlerini artıran çırağ bir görünümde ve sınırsız sayıdaki fenerler ve ışığı yansıtan aynalarla cam kandillerin içine yerleştirilen mumların oluşturduğu bir sahne havasına bürünmüştü. Mağazalar, butikler, çeşitli cinste, özellikle bu eğlenceleri yapmak için çeşitli eşyaları bulunduruyordu. Harem kadınları tarafından (kendilerine ait giysileri giyen bu kadınlar, tüccarlara doğrudan doğruya tembih ediliyorlardı. Dükkânları Harem kadınları dolduruyordu. Sultanlar, sultan kardeşleri, yeğenler ve kuzenleri bu eğlencelere Sultan tarafından davet ediliyorlar ve onun en yüksek butik ve mücevher butikleri ve satın aldıkları hediyelerle bu davetlere katılıp birbirlerine hediye ediyorlardı. Aynı zamanda onlar bu şekilde Sultan hanımlarının davet ettikleri törenlerde cömertliklerini gösteriyorlardı. Dans, müzik ve bir çeşit spora benzeyen at üzerinde mızrak gösterileri gece boyunca eğlenceleri yayılıyordu. Ve geceye neşe katıyordu. Elem ve kederi ortadan kaldırıyordu"* diyordu. Bu bahçe eğlencelerinin III. Selim döneminde de aynı şekilde devam ettiğini görmekteyiz.

Sarayda saray bahçelerinin yenilenmesi ve düzenlenmesini sağlayan III. Selim, ayrıca bahçelerdeki spor oyunlarına katılmış ve bahçelerde şenliklerin kutlanmasını sağlamıştı. III. Selim'in çok fazla aktif bir kişiliğe sahip olduğundan onun çoğunlukla sarayın aşağı bahçelerinde iç oğlanları ile birlikte cirit oynadığını bilmekteyiz. Şehzade Mahmud'da büyüdüğünde bu oyunlara katılmıştı. Bahçecilerden oluşan iki takımdan biri bamyacılar ve diğeri kabak yetiştiren lahanacılar olan takımlardan, Saray kayıtları Sultan Selim'in lahanacılarla

---

yanına lale vazoları yerleştirilmişti. En yukarılarda meşaleler ve kanarya kafesleri asılıydı Camdan fanuslarda, içleri renkli sular ve çiçeklerle dolu sarkıyordu. Işıkların dağılımı bir gece donanması kadar hoştu avlunun çepeçevresine dağılan ahşap yapılar, sütun kule ve ehramlar, son derece güzel bezenmişti. Ve gözlere şölen çekiyordu. Sanat, hayal yaratıyor, bu güzel yere hayat veriyor, insanın kendi kendine düşler kurmasını sağlıyordu. Sultanın köşkü orta yerdeydi ve sarayın ileri gelenlerinin hediyeleri burada teşhir ediliyordu. Hediyelerin sahipleri tek tek sultana bildiriliyordu. Zatı şahanelerinin hoşuna gidebilmek, büyük bir lûtfa erişmekti. Baş harem ağası bana sık sık haremdeki kadınların bu eğlence günlerinden yaralanarak, efendilerinden bir şeyler kopartmak için nasıl çırpındıklarını anlattı. Herkes kendini göstermek için can atıyordu. Hepsi çekiciydi. Zarif rakslar, ahenkli müzik, güzel giysiler, iğneli sohbetler yapılıyordu" diye bahsettiği eserinde Sultan Selim henüz çok küçüktü. Bkz.: Frelly, **a.g.e.,** s. 67.

oynadığını ve Sultan Mahmud'un da bamyacı takımını tuttuğunu yazmaktadır.[36] Bu oyunlarla ilgili III. Selim, Lâhanacılar takımına duyduğu sevgiyi "İlhamî" mahlasıyla yazdığı bir şiirde dile getirmiştir.[37] Bu şiirdeki bahsi geçen Helva söyleşileri, aslında has bahçelerdeki halvet eğlenceleri ile ilgilidir. Lahana ile yapılmazsa helva söyleşilerinin hiç zevk ve mutluluk vermediğini, bu oyunların bahçe eğlencelerine ayrı bir zevk kattığını söylemektedir sultan.

Osmanlı bahçelerinde genellikle dört köşe büyük mermer havuzlar, gölge veren ve meyva yetiştiren büyük ağaçlar, sarmaşıklı ve salkımlı çardaklar, sed ve merdivenler, fıskiye ve selsebiller, çeşme ve ağzından su akan arslan heykelleri, gülistanlar, lalezar ve çemenzarlar bulunduğu görülmektedir. Osmanlı bahçelerinin tasarımlarında karakteristik olarak havuz (daha sonraki dönemlerde yapay gölet ve şelaleler), fıskiye, selsebil, çeşme, ağzından su akan heykeller v.s. gibi daha çok suya dayalı çeşitli malzemelerin kullanıldığı bahçe düzenlemeleri, İslâmiyette yapılan cennet tasvirinin; "cennet içinden ırmaklar akan, büyük havuzlar ve şelaleler

---

[36] Freely, **a.e.,** 221; Kökü 15. yüzyıla dayanan titizlikle korunan ve padişahların sürdürdüğü bir gelenek olarak Osmanlı Sarayında devam ettirilen Lâhanacılar ve Bamyacı takımlarının Sultan III. Selim tarafından da önemli bir spor geleneği olarak kullanıldığını görmekteyiz. Sultan III. Selim, kendi attığı okun 1791 tarihli mermer nişanının tepesini bir lâhanayla, Sultan II. Mahmud ise 1811 tarihli nişanının tepesini bamya ile süsletmiştir.

[37] Bu şiirinin Türkçesi:

" Kış mevsiminde çıkar ortaya erken lâhana
Korkmaz soğuktan, başta taşınan insanlar gibidir lâhana
Gerçi biçimce, görünüşçe Keykâvûs'un topuzuna benzer
Can verir insana çünki taze gül yaprağı, lâhana
Dizilmez yüz bin, bir ipliğe bamya gibi
Arslandır o, arabayla gezer sanki lâhana
Hiçbir zevk ve mutluluk, anlaşıldı, olmazmış onsuz
Olur mu helva söyleşileri, olmasa eğer lâhana
Lâyıktır, ona İlhamî, ne türlü övgüler yazsa
Lâhanacım, lâhanacım, lâhanacım, lahana!... "

Bkz.: İrepoğlu, **Sanat Kültür Antika, P Dergisi,** Spor ve Sanat,Sayı *s. 3*,10, İstanbul, 1998; Gül İrepoğlu, "Osmanlı Sanatında Spor Dünyası ve Spor Betimlemeleri, s. 32-57; R. Şardağ, **Şair Sultanlar,** Ankara, 1982, s. 258; M. D'Ohsson, **18. Yüzyıl Türkiyesi'nde Örf ve Âdetler,** çev: Z. Yüksel, İstanbul, tarihsiz, s. 236.

bulunan, çeşitli türlerde ağaçlar ile hurma bahçeleri ve üzüm bağlarından oluşan bir bahçe mekânı" olarak vurgulanmaktadır.

Türklerin doğuda Çin ile yakın ticaret ilişkileri sayesinde Çin çiçek sanatından etkilenerek Türk bahçelerinde renk kompozisyon ve desenler oluşturmuş, özellikle her sarayda bir safa bahçesi kavramı kullanılmaya başlamış ve hatta bunu bir gelenek haline getirmişlerdir.[38] 19. yüzyılın başında III. Selim'in kız kardeşi Hatice Sultan'ın mimarı olarak çalışmış olan Melling, onun Beşiktaş'daki Sarayı'nın bahçesini Fransız bahçelerine benzeterek geometrik yol ve tarhlarla düzenlemiştir.

III. Selim Dönemi Osmanlı bahçelerine baktığımızda da, batılılaşma etkilerini görebiliriz. Bu dönemde, saray bahçelerinin yapımında yabancı bahçıvanlar ile çalışılmış olduğundan bahsedilmişti. Bu dönemde simetrik düzendeki çimli tarhlar içinde, serbest olarak, yer yer ağaçların dikili olduğu görülür. Bu da, bahçenin doğal formdan uzaklaştığını hissettirir. III. Selim dönemi hasbahçelerine, aynı dönem Avrupa bahçelerinde olduğu gibi, nadide ağaç cinsleri dikilmiştir. Ayrıca bu dönemde, saray bahçelerine yerleştirilen aslan heykelleri, mermere oyulmuş ve içi bitkisel motiflerle doldurulmuş süs elemanları, vazolar ve bahçe yollarını aydınlatan dökme demir lambalar bahçelerin batılı özelliklerini göstermektedir.

Osmanlı döneminde halvet denilen Haremde yaşayan kadınların serbest bir şekilde bahçelerde, mesirelerde eğlenmeleri ile ilgili kayıtlara III. Selim döneminde de rastlanır. Kapalı havalarda padişah, kadınları, ikballeri, sultanları ve oğulları ile görüşmek isterse onları dairesine çağırtır, konuşur, görüşürdü. Padişahın aile efradının tümü veya bir kısmı ile yaptığı bu toplantıya ise *"muhtasar halvet"* denirdi. Örneğin; III. Selim dönemindeki (Hicri)1216 safer'inin: "dokuzuncu pazartesi günü valide sultan ve efendiler ve kadınlar ile muhtasar-ı Çırağan-ı Halvet teşrif…" [39] denilen bir bahçe eğlencesi anlatılmıştır.

Bu dönemde ayrıca bir de has bahçede yapılan halvetler vardı. Padişah halvet yapılacağını bir hatt-ı hümâyun ile bildirir, böylece rahatsız edilmemesini emrederdi.

---

[38]Http://www.ksef.gazi.edu.tr/dergi/pdf/Cilt-15-No2-2007Ekim/dakgul.pdf.; Ayrıca Çin Saraylarındaki bahçelerdeki gece eğlencelerinin ve bahçelerin, bahçedeki ağaçların kandil ve fenerlerle ışıklandırılması da Osmanlılara Çin Saraylarından gelen bir etkidir. 1720'lerde İstanbul'daki Fransız elçisi aracılığı ile bu ülkeden bahçe düzenleyicileri getirtilmiştir.

[39] III. Selim Ruznamesi: Do. No. 10749. Bilgi için Bkz.: Çağatay Uluçay, **Harem II**, TTK, Ankara, 1971, s. 148; Babam Abdülhamid, **a.g.e.,** 24, 25.

Has bahçenin bazı yerlerinde devamlı olarak halvet sokakları ile perdeleri bulunurdu. Halvet günü üçüncü avlu tamamıyla boşalır, bahçenin görülebilecek yerleri halvet bezleri ile örtülürdü. Bahçede kadınların ve cariyelerin dolaşacağı yollar üzerine ve etrafına çadırlar kurulur, sanki kapalı sokaklar ve oturma yerleri meydana getirilirdi. Bunlardan başka oturulacak, namaz kılınacak oynanacak, eğlenilecek ve yemek yenilecek çadırlar da kurulurdu. Çadırların içine, haremden süslü ve işlemeli yastıklar, minderler, perdeler getirilirdi.[40]

Uluçay'ın kitabında anlatıldığına göre; *III. Selim zamanında Topkapı Sarayı'nda has bahçede yapılan halvet için şöyle bir hazırlık yapılmıştı: Dışı bakır çalığı ve kandilli, içi mavi kirpastan yapılmış 189 halvet sokağı, bir tane 12 gözlü, dışı bakır çalığı renginde içi kırmızı boğasıdan yapılmış çadır, dört tane 16 gözlü dışı bakır çalığı renginde içi Diyarbakır bezli çadır, sekiz tane 12 hazneli bakır renginde içi mavi kirpaslı çadır, 7 tane 18 gözlü kirpastan ve tepesi bakır çalığı renginde çerge; bir nohudî renkte mutbah; 12 beyaz hayme, 6 tane dışı beyaz, içi mavi kirpas ile kaplı 6 hayme; 20 tane 10 gözlü dışı bakır çalığı ve kandilli, içi mavi kirpaslı halvet sokağı, 3 tane 14 gözlü, dışı bakır çalığı renginde, içi kırmızı Diyarbakır bezli sade, bedeni pervazlı çadır, iki tane 12 gözlü dışı beyaz, içi mavi kirpas ile kaplı 6 hayme, 20 tane10unun bedeni pervazlı çadır; 3 tane 18 gözlü kirpastan yapılmış bakır çalığı renginde çerge. Halvet Topkapı Sarayı'nda genel olarak Çimşirlik bahçesinde yapılırdı: (Aynı yer I. Mahmud zamanında yapılan halvet içinde devam eder.) Sene 1241: "Ben mu'tad-ı kadîm Topkapı ve Çimşirlik halvetlerinde bi'l cümle…"D.No. 9916, 3128. Sa'dabad'daki 1209 yılında yapılan halvet* (D.No. 9917). *Zaman zaman deniz tarafında da halvet yapılırdı: "Balıkhane kurbunda bedenlerin aralıklarında halvet-i hümayun için inşa olunmuş olan havale köhne olmağla…" yeniden yapılmas*.[41] örnekleri bulunmaktadır.

III. Selim, kızkardeşleri, Hatice, Beyhan ve Şah, Sultanlarla bir arada olmaktan hoşlanıyordu ve annesini de alarak kız kardeşlerinin saray ve yalılarına gidiyordu. 1800'lere doğru aydın ve yenilikçi olan III. Selim döneminde sarayın ve haremin kapıları da yabancılara ilk kez açılmış, mimar ve ressam Melling, Daniel Clarke ve başkaları kişilerce de gözlemlerde bulunmuşlardır. I. Mahmud'dan IIII. Selim'e kadar padişahların kalabalık olmayan aileleri için, bu dönemde padişahlar anneleri, kadınları, gözdeleri için harap mekânlar üzerine yeni ve zarif görünümlü harem daireleri yaptırarak yaşamışlardır. Bu dönemde yabancı ressam ve mimarlar haremde mekânları 19. yüzyılın zarif mimarisi ile bezemişlerdir.

[40] Uluçay, **a.g.e.,** s. 148.
[41] Uluçay, **a.y,** s. 148. *Yıl 1239, D.No. 9916.*

Aynı yüzyıllarda, 19. yüzyılın ikinci yarısında duvar resminde yenilikler görülür. Bu resimlerde yağlıboya kullanılmıştır ve resimler daha çok manzara resimleridir. 18 ve 19. yüzyıllarda kitap resminin yanı sıra başka resim dalları ortaya çıkmış ve resim sanatı yeni işlevlere kavuşmuştur. 18. yüzyılın ikinci yarısında duvara asılmak üzere yaptırılan büyük boyutlu padişah portreleri batı anlamında anıtsal resmin yerleşmesini sağlamıştır. Nitekim 19. yüzyıl Osmanlı resminde en yaygın tür olarak tuval resmi kullanılmıştır. Tanzimat sonrasında da özellikle resim eğitimi kurumlaşmış, çağdaş akımlar benimsenmiştir. Bu gelişim çizgisi içinde duvar resimlerinin ayrı bir yeri vardır. Osmanlı mimarisinde kalemişi bezeme özgün bir sanat dalı olarak gelişmiştir. Yüzyıllar içinde sıva, taş, ahşap üzerine yapılan boyalı nakışlar döneminin üslubuna uygun geometrik ve bitkisel motiflerden oluşmuştur. Ancak 18. yüzyılda geleneksel duvar nakışlarında yeni bir bezeme programının uygulandığı görülür. Lale Devri'nde çiçekli vazolar, meyve dolu çanaklar duvarları süslerken yüzyılın ikinci yarısında bunların yerini barok ve rokoko çerçevelerin içerisine yerleştirilmiş manzara kompozisyonları ve natürmortlar almıştır. Avrupa mimarisinde yaygın olan barok ve rokoko üsluplar 18. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na da ulaşmış ve öncelikle mimari bezemeye yansımıştır. Bezeme programı değişmekle birlikte duvar resimlerinde geleneksel kalemişi teknikleri uygulanmış ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında yağlıboya kullanılmıştır. Önceleri başkent İstanbul'da saray çevrelerinde görülen ancak kısa bir süre içinde bütün imparatorluğa yayılarak konakları, şadırvanları hatta türbe ve

camileri süsleyen bu resimlerin Osmanlı sanatında geleneksel kitap resminden batı anlamında resme geçiş evresinde önemli yeri vardır.

Mihrişah Sultan Dairesindeki Duvar Resminden Bir Örnek.

Çoğu manzara olan bu resimlerde, 18. yüzyıl kitap ve albüm resimlerinde dikkati çeken, ışık-gölge, renk değerleri ve perspektif gibi yenilikler olmasıdır. En erken tarihli örnekler 18. yüzyılın ortalarında İstanbul'da görülür. 18. yüzyıl padişahlarının yeni bölümler eklettirdiği Topkapı sarayı Harem Dairesi'ndeki örnekler[42] bu resim dalının başkentteki gelişimine ışık tutar.[43] Birçok odada tavan eteklerini dolayan şeritlerde veya duvarların üst kısımlarında panolar içinde manzara resimleri yer alır. Bu resimlerde Haliç ve Boğaz görünümleri yaygındır. Resimlerin

[42] (III. Selim odası ve annesinin odası, Mihrişah Sultan odasındaki resimler)

[43] 18.ve 19.yüzyıl duvar resimleri üzerinde son yıllarda birçok yayın yapılmıştır. temel kaynaklar için bk. Renda 1977b, 77-170; Arık 1988; Renda 1988, s. 69-86; Renda 1996d; Renda 2003c, s. 935-40; (Duvarlardan tuvallere, s. 295)

hemen hepsinde denize dökülen akarsular, onları örten ufak köprüler, fıskiyeli havuzların serinlettiği bahçe pavyonları, çiçekli bahçe terasları görünür. Özenle ve ayrıntıyla çizilmiş yalı ve konaklar bugüne kalmamış birçok İstanbul yapısını belgeler. Ancak hiçbirinde insan figürüne rastlanmamaktadır. Kırmızı damlı beyaz yapılar, yer yer sararmış yapraklı yeşil ağaçlar, masmavi akarsular, pembeleşmiş bir gökyüzü hemen hepsinde benzer renklerin kullanıldığını, geleneksel kökboyaların dışına pek çıkılmadığı ancak ışık-gölge ve perspektif gibi batılı resim tekniklerinin benimsendiğini gösterir. [44]

Annesini çok seven III. Selim, bu sebepten tahtta geçtiği zaman annesinin Eski Saray'dan Yeni Saray'a valide alayı ile gelmesi sırasında, annesini Bab-ı Hümayun'a kadar çıkıp, karşılayan ilk padişah olmuştu. Bu nakil ile ilgili olarak: *Valide Alayı Bab-ı Hümâyun'dan içeri girip sağ taraftaki has fırın önüne gelince Sultan Selim, çok sevdiği validesini istikbal ile üç defa temenna edip, sağ tarafından açılan arabanın penceresinden annesinin elini öpmüş ve önüne düşüp, Harem'i Hümayuna nakletmişti*[45] diye anlatılmaktadır. Kendisi annesi için Harem'deki Mihrişah Sultan dairesini yaptırmıştır. Bu dairenin duvarlarındaki o dönemin manzara ve resimleri dönem saraylarının bahçelerinin, köşklerinin, bahçe ve bahçe düzenlemelerini göstermektedir.

[44] Duvarlardan tuvallere, s.295

[45] III. Selim, annesini saraya getirir getirmez, Esma Sultan'ın kethüdası Yusuf Ağa'yı annesine, Yusuf Ağa'nın kardeşi Ömer Ağa'yı da Esma Sultan'a kethüda yaptı ve törenle kürk giydirdi. ("Darülsaadet-üş Şerifim ağası, Esma Sultan kethüdası Yusuf ağayı, valdeme kethüda nasbettim ("Darülsaadet-üş Şerifim ağası, Esma Sultan kethüdası Yusuf ağayı, valdeme kethüda nasbettim. Yusuf ağanın karındaşı Ömer Ağa'yı şimdi götürüp Esma Sultan'a kethüda nasb ve ilbas-ı hıl'at idesin ve kapuya gönderip kaide üzerine kapuda dahi hil'at ittiresin…(III. Selim'in Hatları E. No. 7014; Vasıf tarihi: 46) Bkz.: İ. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı,** Ankara, 1948, s. 64; III. Selim, annesini saraya getirir getirmez, Esma Sultan'ın kethüdası Yusuf Ağa'yı annesine, Yusuf Ağa'nın kardeşi Ömer Ağa'yı da Esma Sultan'a kethüda yaptı ve törenle kürk giydirdi. ("Darülsaadet-üş Şerifim ağası, Esma Sultan kethüdası Yusuf ağayı, valdeme kethüda nasbettim ("Darülsaadet-üş Şerifim ağası, Esma Sultan kethüdası Yusuf ağayı, valdeme kethüda nasbettim. Yusuf ağanın karındaşı Ömer Ağa'yı şimdi götürüp Esma Sultan'a kethüda nasb ve ilbas-ı hıl'at idesin ve kapuya gönderip kaide üzerine kapuda dahi hil'at ittiresin…III. Selim'in Hatları E. No. 7014; Vasıf tarihi: 46).

Mihrişah Sultan Odası ve Valide Dairelerinin Avludan Görünümü.

18. yüzyıl sonlarında Danimarka konsolosu olan Hubesh'in Büyükderede'ki muhteşem villasındaki çiçek bahçelerinin çok meşhur olduğu, bir gün bu villayı ve bahçeyi ziyaret eden Sultan III. Selim'in kız kardeşinin çiçekleri ve bahçenin tezyinatını çok beğendiğini ve mimar Melling'den oturmakta olduğu Neşatâbat sahil sarayının bahçelerini batı üslûbunda düzenlemesini istediğini görüyoruz. Melling, ağaçlarla, sarmaşıklarla, gizli yollar ve labirentlerle saraya yeni bir bahçe yapmıştır. [46]

[46] Sultan III. Selim'de kız kardeşini ziyaret ettiği bir gün, sarayın cariyelerinin bahçeye bırakıldığı ve bunların yeşillikler arasındaki gizli yollarda koşuşmaları, kayboluşları hükümdarı çok eğlendirmişti. 18. yüzyılda Neşatâbat bahçeleri, lale tarhları ile bezenmişti. Bu sarayın laleleri meşhur olduğu için yeni lalelerden birçoğuna bu saraya izafetle neşatefza, neşatüfken, neşatbahş gibi isimler verilmişti. Bilgi için Bkz.: John Freely, **Inside the Seraglio, Private Lives of the Sultans in Istanbul,** Viking, London, 1999, 213.

SONUÇ

III. Selim, şehzadeliğinde kafeste yaşadığı günlerde, dünyadaki gelişmeleri izlemektedir. Sultan olduğunda Osmanlı'nın bu gelişmelerin gerisinde kaldığını fark ederek bir an önce yapılacak yeniliklerle imparatorluğu bu durumdan kurtaracak ıslahatları yapmayı sürdürmektedir. Ancak onun döneminde yapılan savaşlar, anlaşmalar, ıslahat hareketleri, ordudaki yenilikler bir yana kendisinin döneminde kadınlar için önemli özgürlükleri ve döneminin kadına dışarı çıkma, rahatlıkla sokakta olabilme özgürlüklerini getirmesinde büyük bir katkısı vardır. Sanata karşı duyarlı, müzik, şiir ve edebiyata yönelik çalışmaları dönemindeki saray yaşamını etkileyerek, batının yeniliklerini Türk yaşamına uygun biçime uydurmuş, gelişmelerin her alanda yapılmasını sağlamıştır. Şeyh Galip ile söyleşilerde bulunup, Galata Mevlevihane'sindeki ayinleri izlemişti. Dönemindeki sanatçıları koruyan, himaye eden III. Selim, sanatçı kişiliği ile aynı zamanda Türk Klâsik müziğine Suzidilârâ, Şevkefza, Şevk-u Tarab, Arazbarbûselik ve Nevakürdi makamlarını kazandırmıştır. Dini müzik olarak ayin, durak, nat, ilahi formunda, din dışı müzik olarak Kâr, beste semai, şarkı, köçekçe, peşrev, saz semaisi formunda 64 civarında da eser bestelemiştir. Bunların yanında döneminde sanata önem vermiş, zarif ve sanatı himaye eden sultan olarak döneminde saray bahçivanların Avrupa'daki sarayların bahçelerindeki düzenlediği gibi bir bahçe düzeninin Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nde örneklerini gördüğümüz gibi, duvar resimlerinin gelişme gösterdiği ve ünlü dönem ustalarına yaptırdığı zarif köşklerdeki duvarların da resimlerle süslendiği, bazı mobilyalarda da batı ve Edirnekari denilen klasik mobilyanın karışımı olan ünik eserlerin ortaya çıktığı, bunların üzerinde de yağlı boya ile manzara resimleri yapıldığı dikkati çekmektedir.

Son olarak imparatorluğunu zarafet ve incelikle idare eden, ileri görüşlü bir sultan olan III. Selim'in yazmış olduğu bir manzumede onun yenilikçi ve gelişme yanlısı olan bu sanatçı ve bir müzisyen olan sultanın bize bıraktığı birkaç cümle ile çağları aşan dizeleri ilgimizi çekmektedir:

"Bağ-ı âlem ıcre zâhirde safâdır saltanat

Dikkat etsen mânevi kavgaya cardır saltanat

Bu zamanın devletiyle kimse mağrur olması

Kâm alırsa adl ile ol dem becâdır saltanat

Kesbeder mi vuslatın bin yılda bir âşık ânın

Meyleder kim görse ammâ bîvefadır saltanat

Kıl tefekkür ey gönül çarhın hele devranını

Ki safâ ise velev ekser cefâdır saltanat
Bu Cihan'ın devletine eyleme hırs-ü tamâ
Pek sakın İlhamî zira bîbekadır saltanat"
Fakat ne yapsın ki Allah bu tahtı,
bu saltanatı mülkün bir perişan zamanında ona nasib eylemiş:"
Ta'allah nasib ettin bu bir taht-ı Süleyman'dır
Uyan ki hâb-ı gafletten bu mülk zirâ perişandır
Cihana kılma rağbet,meyledip de mekr-i Şeytan'
emanet eyleme nânâ-ehle halkı, Hak nigehbândır
Serir-i saltanatta olma gafil bir an İlhami"

Kaynaklar

Akgül Barış, Dolunay ve Eylem Akgül. "Tarihsel Bir Perspektifle Türk Müzik ve Peyzaj Sanatında Kültürel Paralellikler". Kastamonu Eğitim Dergisi 15.2 (2007): 707-718.

Akşit, İlhan. Osmanlının Gizemi Harem. İstanbul: Akşit Yayınları, 2000.

Aksoy, Bülent. "Osmanlı Musiki Geleneğinde Kadın". Osmanlı Ansiklopedisi. Ed. , . Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999. 788-792.

Aksoy, Bülent. Avrupalı Gezginler Gözüyle Osmanlılarda Musiki. İstanbul: Pan Yayınları, 1994.

Arel, Hüseyin Saadettin. "Yine Türk Musikisinin Tarihine Dair". Musiki Mecmusası 1.4 (1948): 3-4.

Atasoy, Nurhan. Hasbahçe: Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek. İstanbul: Mas Matbaacılık, 2002.

Başbakanlık Arşivi, İbnü'l-Emin Tasnifi, Saray Vesikaları, No: 1265. BOA, İbnül-Emin, Saray No: 710, 711, 883, 877, 946, 1254, 1272, 1317.

Behar, Cem. "Türk Müziği Çalgıları ve Yapımcıları". P Sanat Dergisi 1.7 (1997): 22-34.

Cimilli, H. Canan. "Topkapı Sarayında Şair, Besteci ve Müzikolog Bir Sultan: III. Selim". Antik Dekor Dergisi 1.111 (2009): 44-53.

Dallaway, Par Andre. Constantinople Ancienne Et Moderne Et Description Des Côtes Et İslesde L'archipel de La Troade. Paris: Denné, 1799.

Dohsson, M. 18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler. (Çev. Zehran Yüksel). İstanbul: Tercüman, 1980.

Eldem, Sedat Hakkı, ve Akozan Feridun. Bir Mimari Araştırma - Topkapı Sarayı. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1982.

Eldem, Sedat Hakkı. Köşkler ve Kasırlar. A Survey Of Turkish Kiosks And Pavillions. İstanbul: Kurtulmuş Matbaası, 1969.

Ertuğ, Zeynep Tarım. "Onaltıncı Yüzyılda Osmanlı Sarayında Eğlence ve Meclis". Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi 4.1 (2007): .

Flachat, Jean Claude. Observations Sur Le Commerce Et Sur Les Arts D'une Partie de L'europe de L'asie, de L'afrique Et Meme Des Indes Orientales. Lion: , 1740.

Freely, John. Inside The Seraglio, Private Lives Of The Sultans İn Istanbul. London: Viking, 1999.

Gökyay, Orhan Şaik. "Bir Saltanat Düğünü". Topkapı Sanat Müzesi Yıllık 14.1 (1986): 21-25.

Gümüştekin, Ahmet. "Kültürel İşlev ve Müzik". Gaziosmanpaşa Üniversşyesi İibf İşletme Kulubü Dergisi 1.1 (2000): 12.

Güntekin, Mehmet. Osmanlıda Musiki ve Hikmete Dair Fennin Son Osmanlıları. Ankara: X, 1999.

İrepoğlu, Gül. "Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kütüphanesindeki Batılı Kaynaklar Üzerine Düşünceler". Topkapı Sarayı Yıllığı 1.1 (1992): 56-72.

Osmanoğlu, Ayşe. Babam Sultan Abdulhamit. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Öztuna, Yılmaz. Türk Musiki Tarihi. İstanbul: Türk Müziği Devlet Konservatuarı, 1977.

Şardağ, Rüştü. Şair Sultanlar. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982.

Saz, Leyla. Anılar 19. Yüzyılda Saray Haremi. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2000.

Tanrıkorur, Cinuçen. Osmanlı Musikisi. İstanbul: Dergah Yayınları, 2011.

Uluçay, Çağatay. Harem Iı. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1971.

Ünüvar, Safiye. Saray Hatıralarım. İstanbul: Timaş Yayınları, 1964.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Osmanlı Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı". Türk Tarih Kurumu Belleten 41.161 (1977): 87-88.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı. Ankara: Tarih Kurumu

Basımevi, 1984.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (90, 91) Başbakanlık Arşivi, İbnü'l-Emin Tasnifi, Saray Vesikaları, no: 1265

Varol Clark, Ayla (ITU Konservatuar '86) ray.clark@worldlearning.org

Yarman, Ozan. "Türk Musikisinin Kısa Bir Tarihçesi." 10 Nisan 2015. Web. 2015. [http://www.ozanyarman.com/files/musikitarihce.pdf]

Yekta, Rauf. Tür Musikisi. İstanbul: Pan Yayıncılık, 1985.

Yekta, Rauf, La Musique Turque: Encyclopedie della Musique, A.Lavignac, s.2845-3064. (Bu yazılar Prof. Dr. Bayram KODAMAN tarafından tercüme edilmiştir.)

Yum, Şule. "Mehter Musikisi". Antik Dekor Dergisi 1.69 (2002): 102-108.

Yum, Şule. "Osmanlı Resim Sanatı ve Müzik, XV.-xviii. Yüzyıl Minyatürlerinde Çalgılar ve Betimlemeleri". Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

http://www.turkmusikisi.net/arastirmalar,/TMTGB.HTM

http://www.turkmusikisi.com/osmanli_musikisi/osmanli_musikisi.htm, (1938-2000)

http://www.turkmusikisi.net/arastirmalar/TMTGB.HTM

http://www.biyografi.info/kisi/iii-selim

http://www.turkmusikisi.com/osmanli_musikisi/osmanli_musikisi.htm